

С. В. Фоменко,
*аспірант 4-го року навчання кафедри глобалістики,
євроінтеграції та управління національною безпекою,
Національна академія державного управління
при Президентіві України;
помічник-консультант народного депутата України*

Спільна зовнішня і безпекова політика ЄС: від національних інтересів до спільних цінностей

У статті проаналізовано пріоритети національних політик країн-членів ЄС з урахуванням їх зростаючої готовності до об'єднання ресурсів на загальноєвропейському рівні з метою отримання більшого впливу на світові процеси, такі як торгівельна політика, охорона довкілля, політична безпека. Розглянуто етапи інституційного розвитку спільної зовнішньої та безпекової політики ЄС, новітні тенденції у процесі інтеграції національних зовнішніх політик країн-членів ЄС. Виокремлено ключові напрями зовнішньої діяльності ЄС. Запропоновано практичні кроки для використання Україною переваг спільної зовнішньої і безпекової політики ЄС. **Ключові слова:** спільна зовнішня і безпекова політика, мілітаризація, інтеграція, східне партнерство, Лісабонський договір, зовнішня діяльність, Верховний представник Союзу з питань закордонних справ і безпекової політики, Європейська служба зовнішньої діяльності, Європейський інструмент сусідства, інструмент підтримки стабільності та миру.

This article deals with analysis of the priorities of the EU member states' national policies with regard to their increasing willingness to pull resources together at the European Union level in order to have greater influence over global issues, such as trade policy, environment, political security. The institutional development of the Common Foreign and Security Policy, innovative integrative tendencies of EU member states' national foreign policies are considered. Key areas of external action are determined. Practical issues for Ukraine are suggested in order to benefit from the Common Foreign and Security Policy.

Key words: Common Foreign and Security Policy, militarization, integration, Eastern Partnership, the Lisbon Treaty, external action, High Representative of the Union for Foreign Affairs and Security Policy, European External Action

Service, European Neighbourhood Instrument, Instrument contributing to Stability and Peace.

В статье проанализированы приоритеты национальных политик стран-членов ЕС с учетом их растущей готовности к объединению ресурсов на общеевропейском уровне с целью получения большего влияния на мировые процессы, такие как торговая политика, охрана окружающей среды, политическая безопасность. Рассмотрены этапы институционального развития общей внешней политики и политики безопасности ЕС, новейшие тенденции в процессе интеграции национальных внешних политик стран-членов ЕС. Выделены ключевые направления внешней деятельности ЕС. Предложено практические шаги для использования Украиной преимуществ общей внешней политики и политики безопасности ЕС.

Ключевые слова: общая внешняя политика и политика безопасности ЕС, милитаризация, интеграция, восточное партнерство, Лиссабонский договор, внешняя деятельность, Верховный представитель Союза по иностранным делам и политике безопасности, Европейская служба внешнеполитической деятельности, Европейский инструмент соседства, инструмент поддержки мира и стабильности.

Постановка проблеми. З початку 1970-х рр. відбувається перехід від системи міжнародних зв'язків, у яких держави зі своїми чітко визначеними цілями домінують над глобальною системою, до системи світового врядування, в якій держави співпрацюють задля досягнення спільної безпеки у світі.

Хоча європейська зовнішня і безпекова політика не замінює національні зовнішні політики, варто говорити про їх тісний зв'язок і, навіть, зрощення. Цей процес викликаний потребою у підвищенні спроможності ЄС відповідати на кризові явища сьогодення, “мілітаризації” спільної зовнішньої та безпекової політики, підкресленням всеохоплюючої ролі ЄС як координатора політик країн-членів.

Таке зрощення неможливо уявити у більш ранній період, наприклад, до Другої світової війни. З 1945 р. і дотепер процес інтеграції зовнішніх політик країн ЄС триває. Варто розділяти два етапи цього процесу: період холодної війни, коли Західну і

Східну Європу розмежовувала залізна завіса і кожна сторона тяжіла до суперсил – США або СРСР. Цей період продовжувався до руйнації Берлінської стіни 9 листопада 1989 р. і характеризувався домінуючими американською або радянською гегемонією. Після 1989 р. ЄС почав заповнювати вакуум, що залишився у спадок від Радянського Союзу. Наприклад, об'єднана Німеччина спромоглася подолати напіврадянську природу політики колишньої НДР і розвинула власну національну зовнішню політику.

Сьогодні геополітична ситуація вимагає від країн-членів ЄС відійти від декларативної форми співробітництва і певною мірою активізувати впровадження спільної зовнішньої та безпекової політики. Неналежна ефективність реалізації заявлених спільних цілей, закладених у такі зовнішні напрями, як Східне партнерство, Чорноморська синергія, проявилася у неспроможності на загальноєвропейському рівні відповідати очікуванням суспільства. Ключовою проблемою в контексті інтеграції зовнішніх політик окремих європейських держав є небажання великих країн відмовлятися від власної політичної спроможності у цій сфері, що гальмує процес зміцнення статусу ЄС як цілісного міжнародного гравця і встановлення балансу між національними та глобальними інтересами. Неготовність окремих країн переглянути свою власну національну політику, традиційність авторитету великих країн, таких як Франція, ФРН, Велика Британія, заважають просувати амбiтним, але менш впливовим країнам (наприклад Польщі) ті ініціативи, які б у середньостроковому форматі змінили геополітичну ситуацію на користь України. До того ж нові виклики – тероризм, інформаційні війни, зовнішньоекономічні важелі – потребують прискорення процесу об'єднання країн ЄС для захисту та популяризації спільних цінностей, у тому числі не тільки методами м'якої сили.

Аналіз останніх досліджень і публікацій та виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Актуальність питання світового врядування, в основу якого закладено спільну безпеку і мирне співіснування, визначає підвищену увагу до цієї проблематики саме сьогодні. Питанню розвитку спільної

зовнішньої і безпекової політики ЄС присвячено досить велику кількість наукових праць. Серед дослідників різних аспектів цієї проблематики слід, зокрема, назвати Я.Маннерса [16; 17], який аналізує окремі національні зовнішні політики європейських країн і питання нормативного характеру спільної зовнішньої та безпекової політики Євросоюзу, розглядає міжнародні відносини як відповідь на глобалізаційні виклики, Ш.Брезертон і Д.Воглера [8], які досліджують роль ЄС як міжнародного гравця. Еволюцію зовнішньої політики ЄС, її інституційний розвиток проаналізовано в наукових працях Х.Магоні [15], М.Сміта [22], С.Марша і Х.Макенштейна [18]. Безпековій складовій та питанню “мілітаризації” присвячено дослідження М.Поллака [20], А.Васконселоса [23]. Серед вітчизняних вчених загальним аналізом зовнішньої політики ЄС опікуються Ю.Ковбасюк [1], О.Шаповалова [5], О.Шнирков [6], оборонному та безпековому виміру співробітництва України з ЄС присвячені роботи О.Пошедіна [2; 3] та інших.

Проблема ролі України у спільній зовнішній та безпековій політиці ЄС є предметом гострих дискусій з огляду на ті негативні для України зміни, які пов’язані з агресією Російської Федерації. Такі ключові поняття, як національна безпека, захист національних інтересів, поширення принципів демократії, миру та безпеки, співвідношення національних і загальнолюдських інтересів зазнають суттєвих трансформацій та потребують нових механізмів реагування.

Мета статті полягає в аналізі пріоритетів спільної зовнішньої та безпекової політики ЄС й окремих країн-членів ЄС у відповідь на виклики сьогодення та новітніх тенденцій у процесі інтеграції національних зовнішніх політик країн-членів ЄС.

Вклад основного матеріалу дослідження. Події в Україні 2014–2015 років, пов’язані з проведенням АТО на Сході країни та окупацією Росією АРК, демонструють неабиякий інтерес і вагу зовнішньої політики Німеччини, яка бере участь в усіх перемовних процесах, пов’язаних із розв’язанням конфлікту Україна-Росія. До країн з найбільш вираженими і чіткими зовнішньополітичними пріоритетами щодо цих подій належать

також Франція і Велика Британія. Більше того, Франція і Велика Британія – дві країни ЄС, які мають ядерну зброю. До того ж обидві країни спираються на широкі англо- і франкомовну культурні спільноти, утворені ще за колоніальних часів, відносини з якими перетворилися на дружні після деколонізації.

Як відомо, колонії Британської імперії отримали незалежність після Другої світової війни і складають Співдружність 53 країн, підтримуючи тісні зв'язки з Великою Британією. Таким чином, країни Співдружності поділяють вектори зовнішньої політики Великої Британії. Велика Британія активно співпрацює із США, намагаючись зберегти міжнародний вплив на світові процеси. Разом з цим війна в Іраку в 2003 р. суттєво погіршила міжнародний імідж Великої Британії, лідери якої приймали рішення на основі хибних відомостей спецслужб. Ця політична невдача призвела до розширення співпраці з європейськими гравцями, наприклад, до взаємодії з Францією, що значно активізувалася у 2007–2008 рр. в результаті світової глобальної кризи. Країни мали знаходити спільний вихід з економічних негараздів, це дало шанс британцям виступити своєрідним мостом між Європою та США у процесі реформування міжнародних фінансових інституцій.

Франція, у свою чергу, має власну чітку зовнішню політику, відмінну від політики США. Аналізуючи позицію Франції у вирішенні кризових ситуацій, варто зазначити, що вона впроваджує більш помірковану й миролюбну політику, ніж Велика Британія і США. Франція вдається до більш м'яких інструментів, таких як створення Міжнародної організації Франкофонії, до складу якої входять 80 країн-членів, включаючи такі європейські країни, як Бельгія, Люксембург, Болгарія, Румунія, Македонія, Греція, Албанія, Швейцарія, Монако, Кіпр. Україна є спостерігачем у цій організації. Хоча організація концентрує зусилля на популяризації культурних обмінів, зрозуміло, що вона виконує політичну місію: промоція французької мови і цінностей. На сьогодні серед напрямів роботи задекларовано культурне розмаїття, французьку мову і мультилінгвізм, сталий розвиток, гендерну рівність, громадянське суспільство, мир, демократію і права людини,

освіту, економічний розвиток [14]. Значне розширення мережі організації у країнах Східної та Центральної Європи говорить про акцентування уваги французької зовнішньої політики на європейському векторі. З часів Р.Шумана Франція активно просувала ідею європейської інтеграції, концентруючись на розвитку франко-німецьких відносин. Сьогодні збільшення культурного і мовного впливу на країни Східної і Центральної Європи допомагає Парижу знаходити серед них прихильників своєї зовнішньої політики.

Ще одним регіоном політичних інтересів Франції є Африка і Близький Схід, країни яких після отримання незалежності тяжіють до французького вектора розвитку. Це є причиною залучення французьких миротворчих сил, як правило, у складі місій ООН, до вирішення конфліктів у країнах Африки (наприклад Республіці Конго, Малі, Сомалі).

Надзвичайно неоднозначним проектом можна назвати ініціативу “Середземноморського Союзу” для країн Північної Африки і Близького Сходу, запропоновану президентом Франції Ніколя Саркозі під час головування Франції в Раді ЄС [4, с. 12]. Зазначена ініціатива просувалася переважно Францією з істотними труднощами, оскільки країни – члени ЄС, які не мали виходу до Середземного моря, не сприймали створення нового Союзу в цьому регіоні за їх участю. Так, Німеччина не підтримала зазначену ініціативу, аргументуючи це тим, що “Середземноморський Союз” девальвує спільну політику ЄС Євро-Середземноморського партнерства, започатковану під Іспанським головуванням у 1995 р. і відому як Барселонський процес. Франція була змушена змінити пропозицію із “Середземноморського Союзу”, яка була розроблена виключно для країн регіону, на “Союз для Середземномор’я”, який охоплює всі країни-члени ЄС та країни регіону. На сьогодні ініціатива включає 28 країн ЄС і 15 країн регіону.

Жодна інша європейська країна не має такої явної зовнішньої політики, як Велика Британія і Франція. На нашу думку, саме те, що ці країни займають постійні місця в Раді безпеки ООН, є особливо важливим для міжнародного впливу. Німеччина намагалася дістати постійне місце в ООН, однак не

була підтримана США. Німеччина також спробувала запустити ініціативу G4 спільно з Бразилією, Японією, Індією в січні 2004 р., але США підтримали лише Японію. Поза сумнівом, така позиція США є своєрідною “помстою” ФРН за не підтримку війни в Іраку.

Звичайно, до об'єднання Німеччина не була активним міжнародним гравцем. Ще кілька років минуло, поки ФРН досягла певного рівня міжнародного впливу. Участь німецького контингенту під час війни в Косово й Афганістані продемонструвала, наскільки важко відійти від американського сценарію розвитку подій. Однак війна в Іраку стала тією межею, після якої Німеччина відкрито продемонструвала своє небажання погоджувати свою зовнішню і безпекову політику з політикою США. Опозиція до війни в Іраку поширилася в Німеччині та інших європейських країнах. У зв'язку з цим об'єднана франко-німецька позиція призвела до існування на сьогодні двох полюсів у поглядах на розвиток європейської зовнішньої політики: європеїстів, які виступають за посилення європейської зовнішньої і безпекової політики, та атлантистів, які вимагають подальшої тісної співпраці зі США.

Окремо треба спинитися на ролі німецької дипломатії у розв'язанні конфлікту Україна – Росія. По суті, позиція Німеччини демонструє загальну позицію ЄС: вирішення кризи у переговорний спосіб, розуміючи низьку вірогідність успіху таких переговорів. Так званий Нормандський формат Німеччина–Франція–Україна–Росія викликає побоювання щодо його результативності. По-перше, від переговорного процесу м'яко відсторонено традиційних прихильників України – країни Балтії і Польщу, по-друге, саме Німеччина завжди виступала проти подальшого розширення ЄС на Схід, а отже – можливості членства України в ЄС. На нашу думку, незважаючи на розуміння марності перемовного процесу, Європа не готова до силового втручання і значного посилення атлантистських настроїв.

Іспанія, Італія, Румунія хоча і є великими за розміром країнами, не в змозі розробити власну сильну і впливову зовнішню політику, тому охоче підтримують європейську спільну зовнішню й безпекову політику. Хоча Іспанія,

незважаючи на нестачу людських і матеріальних ресурсів, стала більш помітною на світовій арені наприкінці 1980-х рр. Наслідуючи методи Великої Британії і Франції, Іспанія сконцентрувала зусилля на зміцненні зв'язків з новими демократіями Центральної та Південної Америки. Мадрид охоче ділиться моделлю демократичного врядування та шукає нові ринки для іспанської економіки. Спільна мова – основна перевага для просування іспанської зовнішньої політики в регіоні. Важливими політичними досягненнями для Іспанії стали Барселонський процес (1995) та утворення Альянсу цивілізацій (2004).

Своє амбітне місце посідає Польща. Напрямок посилення східного вектора Європейської політики сусідства став одним із пріоритетних у зовнішній політиці Польщі, яка позиціонує себе лідером у цьому напрямі. Польща намагається зміцнити свою позицію в ЄС, насамперед за рахунок посилення ролі в Східній Європі [19, с. 51]. Ці прагнення Польщі були реалізовані й знайшли своє відображення у спільній польсько-шведській пропозиції “Східне партнерство” від 23 травня 2008 р., яка була представлена та ухвалена на засіданні Ради ЄС із загальних справ і зовнішніх відносин 26 травня 2008 р. та стала флагманською ініціативою Європейського Союзу.

Амбіційна позиція Польщі, яка з часів конфлікту в Грузії у 2008 р. намагається сформувати проамериканський фронт Польща–Литва–Латвія–Естонія–Україна, пояснює і її позиціонування як медіатора у вирішенні конфлікту Україна – Російська Федерація, і високий рівень зацікавленості в європейській протидії Росії загалом. Криза, яка розгортається на Сході України, показує певну обмеженість можливостей Варшави як лідера зовнішньої політики ЄС на Сході. Особливо це демонструють відносини Польщі з іншими країнами Вишеградської групи і Німеччиною. Нагадаємо, що Польща позиціонує себе провідником східного напрямку зовнішньої політики ЄС, зокрема у рамках зміцнення співробітництва з країнами Східного партнерства. Конфлікт з Росією загрожує національній безпеці Польщі, що призводить до активної пронатовської зовнішньої політики. Польща однією з перших

країн почала вимагати введення персональних та економічних санкцій проти Росії, засудження анексії Криму. Хоча Польща показала себе прибічницею жорстких методів, вона завжди надає пріоритет спільній політиці ЄС, і сьогодні її ставлення до протидії Російській Федерації корелюється з позицією ФРН.

Отже, всі великі країни-члени ЄС мають власну зовнішню політику, але лише Велика Британія, Франція, Німеччина мають суттєвий вплив на світовий політичний процес. Польща намагається бути лідером політичного процесу в Центральній та Східній Європі, але на сьогодні Варшаві не вистачає політичного, економічного, дипломатичного впливу всередині ЄС.

Національні зовнішні політики малих країн є яскравим прикладом дотримання ідентичності спільної зовнішньої і безпекової політики ЄС. Основною причиною такої ідентичності є нестача власних людських і матеріальних ресурсів. Ключовою можливістю для невеликих країн продемонструвати свої інтереси є головування в ЄС. Артикуляція нових стратегічних цілей, проведення дво- та багатосторонніх зустрічей привертають увагу міжнародної спільноти до головної країни. До того ж країни, що мають довгу дипломатичну традицію, такі як Австрія, Бельгія, Швеція, Фінляндія, Люксембург, Португалія, Нідерланди, можуть відігравати суттєву роль у посередництві при вирішенні конфліктів чи пошуку певних дипломатичних рішень. Консенсусна природа вироблення політик в ЄС дуже імпонує потребам і можливостям невеликих країн, більшість з яких інтегровані до НАТО.

На нашу думку, лише найпотужніші країни ЄС дозволяють собі впроваджувати власну чітко окреслену зовнішню політику: Франція, Велика Британія і Німеччина. Польща намагається вибороти роль лідера у формуванні східного напрямку зовнішньої політики ЄС, але на сьогодні ці спроби не є цілком успішними. До того ж обрання у 2014 р. Президентом Європейської Ради Дональда Туска заважає Польщі відкрито лобювати свої інтереси. Як правило, країна, що головує, не має можливості відверто просувати свої ініціативи, вона дотримується нейтральної позиції і шукає спільного виваженого й помірною

рішення. Її завданням є пошук загальноєвропейського консенсусу з урахуванням інтересів усіх країн-членів ЄС.

Зміни у баченні як спільної зовнішньої і безпекової політики ЄС, так і її інституційного та структурного забезпечення, останні з яких запроваджені Лісабонським договором, стали логічним продовженням розвитку спільної зовнішньої політики ЄС і реагуванням на виклики глобалізації.

Європейський Союз повільно розробляв механізми для формування спільної позиції щодо зовнішньої і безпекової політики. Цей процес започаткований у 1970-х рр., коли зародилося Європейське політичне співробітництво (ЄПС). Воно базувалося на співпраці дипломатів і міністерств закордонних справ. Формалізоване ЄПС у Єдиному європейському акті 1987 р., коли ця мережа стала занадто ускладненою [15, с. 565]. У 1993 р. питання спільної зовнішньої і безпекової політики (СЗБП) було узгоджено і втілювалося у другому “стовпі” архітектури ЄС, що закріпив Договір про ЄС 1999 року. Однак удосконалення ЄПС і СЗБП не мали суттєвого впливу на їх зміст, оскільки європейські країни мали значні труднощі на шляху створення інституційних рамок для них. Обмеження ЄПС, а в подальшому – СЗБП, проявилися під час війни на Балканах (1991–1995) та у Косово (1999), коли ЄС не зміг діяти як єдине ціле і спробувати вирішити проблему в консолідований спосіб [9, с. 16]. Виявилось, що в ЄС нестача ресурсів для ведення воєнних дій, у тому числі в повітрі, і ЄС повністю залежить від США, хоча і в рамках НАТО. Після цих конфузних для ЄС подій було вирішено “мілітаризувати” зовнішню політику, цей процес було закладено у Ніццькому договорі і він триває дотепер. З 1999 р. триває формування безпекової політики ЄС, яке втілюється у розвитку відповідних інституцій і структур, реалізації стратегій, місій, наприклад, проведенні миротворчих і наглядових заходів тощо. Амстердамський договір закріпив посаду Високого представника з питань СЗБП, яку обійняв Хав’єр Солана [15, с. 567].

Оскільки до цього зовнішня політика ЄС тяжіла до “нормативної влади”, тобто до встановлення нових стандартів

міжнародних відносин, основне місце в яких посідає розбудова миру, захист прав людини і демократія, свобода від страху і переслідувань, Європа опинилася у власній пастці: вона не мала спроможності захищати миролюбні інтереси, не спираючись у тому числі на не м'які методи. Концепцію “мілітаризації” нормативної влади, запропоновану Хав'єром Соланою, підтримала збройна промисловість для формування європейського військово-промислового комплексу; були створені Європейське оборонне агентство та Інститут безпекових досліджень.

Одним з елементів цього процесу стала перша стратегія європейської безпеки під назвою “Безпечна Європа у кращому світі”, яка вийшла 12 грудня 2003 р. [13]. Основними загрозами були названі тероризм, розповсюдження зброї масового знищення, регіональні конфлікти, загроза державності та організована злочинність. За п'ять років, у 2008 р., було здійснено оцінку впровадження цієї стратегії і виокремлено такі додаткові загрози, як кіберзлочинність, енергетична безпека (особливо у випадку з Російською Федерацією), глобальні кліматичні зміни [21].

Незважаючи на ці “оборонні” кроки, ЄС на міжнародній арені асоціюється з поняттям нормативної, м'якої політики, баланс між дипломатичними і силовими методами не є стійким та окресленим. Таке використання цивільних, дипломатичних методів пов'язане і з природою самого ЄС, і з тісною стратегічною співпрацею в рамках ООН. Промоція світового миру й добробуту, заснованому на демократії, поваги до прав людини, верховенства права є філософією зовнішньої політики ЄС.

На момент формування Лісабонського договору зовнішня політика складалася з багатьох неузгоджених між собою напрямів, великої кількості інституцій та ускладнених правових регуляторів.

Є дві основні структурні зміни, запроваджені Лісабонським договором: відмова від архітектури “стовпів” і реорганізація всіх видів зовнішніх політик в унітарну систему принципів, цінностей та цілей [7, с. 187]. Одночасно відбувався пошук формальної

інтеграції системи закордонних справ та її суттєвого зрощення. Лісабонський договір запроваджує термін “зовнішня діяльність” (external action) на заміну “зовнішні зв’язки” або “політики” (external relations or policies), який охоплює всі зовнішні напрями: економічний, політичний, безпековий. Однозначність цього терміна і його багатовекторність за змістом демонструє ставлення ЄС до міжнародної діяльності як єдиного цілісного напрямку. Це один з показників того, що в процесі європейської інтеграції і розробки правових термінів семантика в ЄС має особливе значення.

З інституційної точки зору Лісабонський договір розширив роль Високого представника з питань закордонних справ і безпекової політики, а також запровадив новий орган – Європейську службу зовнішньої діяльності (ЄСЗД). Метою цих інновацій стала необхідність ЄС разом з набуттям міжнародної правосуб’єктності отримати і своє обличчя. Для гарантування згуртованості зовнішньої політики посада Високого представника з питань закордонних справ і безпекової політики має подвійну інституційну природу: Європейська Рада призначає Високого представника кваліфікованою більшістю голосів, і одночасно Високий представник є Віце-президентом Європейської Комісії, за склад якої голосує Європарламент. Така дуалістична природа посади дозволила ЄС мати спільну контактну точку і поєднати міжурядову й наднаціональну інституційні складові для вироблення спільної зовнішньої та безпекової політики. По суті, запроваджено посаду міністра закордонних справ ЄС, однак, з огляду на урядово-національний характер поняття “міністр”, цей термін було видалено у Лісабонському договорі. Виокремленню спільної політики ЄС сприяє і створення ЄСЗД. Сьогодні саме ця служба готує більшість рішень, пов’язаних з розвитком відносин Україна-ЄС. Організаційна і функціональна структура ЄСЗД встановлена рішенням Європейської Ради від 26 червня 2010 р. [11, с. 32]. Зокрема, ЄСЗД надає підтримку Високому представнику у здійсненні його мандатів: по-перше, реалізації спільної зовнішньої та безпекової політики ЄС, у тому числі його спільної безпекової та оборонної політики; по-друге, виконанні обов’язків

Голови Ради із зовнішніх справ; по-третє, виконанні обов'язків Віце-президента Єврокомісії із зовнішніх справ.

На нашу думку, такі новації посилюють координацію та згуртування як національних зовнішніх політик, так і діяльність різноманітних загальноєвропейських інституцій, тим чи іншим чином пов'язаних із зовнішніми відносинами. Основним завданням спільної зовнішньої політики ЄС є гарантування її однорідності. Унікальність ЄСЗД полягає в тому, що вона створює гнучкі рамки для міжурядового співробітництва і розбудовує систему зовнішньої політики ЄС, відмінну від національних. Компроміс, політичні суперечки, міжінституційні торги – все це передувало закріпленню за ЄСЗД її функцій і повноважень [7, с. 200]. На сьогодні ЄСЗД складається з центральної адміністрації, функції якої поділено між генеральними директоратами, і мережі закордонних представництв. Основними напрямками діяльності є тематична і географічна сфери діяльності, включаючи всі країни світу і регіони; адміністративне управління, безпека інформаційних і комунікаційних систем, бюджетування і людські ресурси; кризове управління і планування, включаючи Військовий штаб ЄС та Ситуаційний центр ЄС (SITCEN).

Загалом Лісабонський договір у сфері зовнішньої політики не дає відповіді, як ЄС ефективно діяти у цій царині, натомість запроваджує нові рамки для реструктуризації різноманітних інтересів і факторів у напрямки формування цілісності ЄС як надійного міжнародного гравця.

ЄС декларує свою роль як захисника миру і прав людини (медіатор у перемовинах Сербія-Косово, Ізраїль-Палестина, Україна-Росія); як надійного сусіда, який екстраполює стабільні й дружні зв'язки за межі своїх кордонів; як надавача донорської і гуманітарної допомоги; як силу, здатну гарантувати світову безпеку.

Інституційний розвиток зовнішньої політики має підкріплюватися заходами з розбудови його спроможності. Інструменти, якими користується ЄС, по-перше, співвідносяться зі стратегічними цілями ЄС, по-друге, є гнучкими і

трансформуються залежно від потреб ЄС і викликів, з якими він стикається.

Ще одним кроком зрощення зовнішніх політик стало впровадження нових, більш гнучких, фінансових інструментів у цій сфері. Наприкінці 2013 р. було затверджено багаторічну фінансову програму ЄС на 2014–2020 роки, яка включає кілька фінансових інструментів, регламентує видатки ЄС на потреби спільної зовнішньої і безпекової політики, встановлює пріоритети на цей період. На сьогодні увагу ЄС сфокусовано на 4 ключових політиках: розширення, сусідство, співробітництво зі стратегічними партнерами, співпраця розвитку; активно просувається ідея координації дій на загальноєвропейському рівні та національних рівнях країн-членів ЄС. Вартість загального пакета становить 51,419 млн євро [12].

Серед задекларованих політик ЄС Європейська політика сусідства (ЄПС) та Східне партнерство безпосередньо стосуються України. Оновлений Європейський інструмент сусідства (колишній Європейський інструмент сусідства та партнерства) відповідно до ЄПС покликаний сприяти забезпеченню прав людини і верховенства права, встановленню сталої демократії і розвитку громадянського суспільства; сталому та інклюзивному зростанню та соціально-економічному й територіальному розвитку, включаючи поступову інтеграцію до внутрішнього ринку ЄС; мобільності та контактам між людьми, включаючи студентські обміни; регіональній інтеграції, включаючи програми транскордонного співробітництва. Цей інструмент може стати більш ефективним порівняно з попереднім, оскільки застосовує чіткі критерії прогресу у виконанні, зосереджується на секторальному і диференційованому підході, передбачає моніторингову складову.

Найбільш інноваційним у зовнішній діяльності є Інструмент партнерства (ІП), направлений на розбудову політичного діалогу зі стратегічними партнерами. Його загальною метою стало просування і популяризація інтересів ЄС у міжнародному вимірі (конкурентоспроможність, дослідження та інновації, міграція) і реагування на ключові глобальні виклики

(енергетична безпека, довкілля і зміна клімату). По суті, III є проєкцією Стратегії “Європа-2020” [10, с. 19]. III також відповідає специфічним аспектам економічної дипломатії ЄС з огляду на потребу полегшення доступу до ринків третіх країн, розвиток торговельних відносин, інвестиційних і бізнес можливостей європейських компаній. Чільне місце займають суспільна дипломатія, наукові обміни й контакти між людьми.

Безпековий вимір спільної зовнішньої політики закладено в Інструменті підтримки стабільності та миру. Його метою є запобігання конфліктам, розбудова миру, реагування на поточні кризи і безпекові загрози.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Традиційна зовнішня політика, яка базується на національному інтересі, поступово набуває ознак багатостороннього глобального врядування. Держави-члени ЄС, реагуючи на новітні виклики, тісно взаємодіють для встановлення спільних багатосторонніх структур. Окремі держави, такі як Велика Британія, Німеччина, Франція, все ще орієнтуються на власні національні інтереси, дещо відмінні від спільних зовнішніх і безпекових інтересів ЄС. При цьому ці інтереси відкидаються, коли обставини вимагають спільного загальноєвропейського вирішення проблеми.

ЄС орієнтується на багатостороннє співробітництво у рамках ООН, що дозволяє, по-перше, розділити потенційні ризики, по-друге, знизити рівень національної відповідальності.

З 2000-х рр. відбувається поступова “мілітаризація” спільної зовнішньої і безпекової політики. Це стало наслідком слабкої позиції країн ЄС під час війни у Косово 1999 р., грузинсько-російської війни 2008 р. та агресії Росії проти України 2014–2015 років. Загроза геноциду в різних регіонах світу, появи міжнародного тероризму, розповсюдження зброї масового знищення, енергетична небезпека вимагають від ЄС поєднання м’якої, нормативної сили і розвитку оборонної спроможності. Незважаючи на прогрес у цій сфері, багато кроків ще попереду. Більшість країн ЄС покладає надії на НАТО. Хоча на саміті НАТО в Уельсі 2014 р. члени організації заявили про готовність досягнути видатків на оборону на рівні 2% від ВВП у

відповідь на агресію Росії у Східній Європі, лише 4 країни досягли цього показника: Естонія, Греція, Велика Британія і США. Франція і Польща майже досягли задекларованої цілі.

ЄС спромігся розробити низку стратегічних документів, які регулюють співпрацю майже з усіма регіонами світу. Багатосторонні угоди формують відносини ЄС з іншими партнерами, при цьому країни Латинської Америки вже почали наслідувати модель політики ЄС у своєму регіоні.

В основі філософії ЄС закладено цінності мирного і демократичного світу під егідою ООН: добробут, заснований на демократії, повага до прав людини, верховенства права. Це пояснює нормативний характер зовнішньої політики ЄС, яка довгий час не фокусувала увагу на оборонному вимірі.

ЄС репрезентує нову форму зовнішньої політики, де всі країни-члени популяризують спільні цінності. Для просування своїх політичних інтересів у світі ЄС використовує різні види фінансових інструментів, перетворюючи політичні зобов'язання на конкретні дії.

Україна посідає помітне місце у процесі реалізації СЗБП. З одного боку, відносини Україна-ЄС формуються за принципами Європейської політики сусідства та Східного партнерства на основі Угоди про асоціацію, з другого – зрозуміло, що відносини з Україною не можуть будуватися суто на загальноєвропейському рівні. Київ у ситуації постійної агресії з боку Російської Федерації апелює до Брюсселя і традиційних країн-адвокатів Польщі, Литви, Латвії, намагаючись захистити свої інтереси. При цьому не треба забувати, що роль ЄС у вирішенні кризових питань, фактично, координаційна, а Польща, незважаючи на амбітну позицію адвоката України, не має всередині ЄС потрібного політичного й економічного впливу. Дипломатичний діалог треба вести як на рівні ЄС, зокрема, Високого представника з питань закордонних справ і безпекової політики Ф.Могеріні, так і з окремими країнами-членами. Найбільш ефективним способом скористатися перевагами спільної зовнішньої і безпекової політики ЄС є грамотне використання її фінансових інструментів: Європейський інструмент сусідства, Інструмент партнерства, Інструмент

підтримки стабільності та миру. Для цього потрібно постійно взаємодіяти з Європейською службою зовнішньої діяльності – основним органом комунікації ЄС з Україною до моменту набуття членства, доводячи прогрес у реформах і вимагаючи більше можливостей для залучення у програми, агенції, платформи ЄС в обмін на більші досягнення на шляху імплементації Угоди про асоціацію Україна-ЄС.

Одним із напрямів подальших наукових досліджень має бути всебічний аналіз можливостей СЗБП для України у рамках фінансових інструментів ЄС, таких як оновлений Європейський інструмент сусідства, Інструмент партнерства, Інструмент на підтримку стабільності та миру, у тому числі в рамках практичної реалізації Угоди про асоціацію Україна-ЄС.

Список використаних джерел

1. Модернізація державного управління та європейська інтеграція України : наук. доп. / авт. кол. : Ю. В. Ковбасюк, К. О. Ващенко, Ю. П. Сурмін та ін. ; за заг. ред. д-ра наук з держ. упр., проф. Ю. В. Ковбасюка. – К. : НАДУ, 2013. – 120 с.

2. *Пошедін О. І.* Воєнна безпека України в контексті співробітництва з Європейським Союзом / О. І. Пошедін // Вісн. НАДУ. – 2014. – № 3. – С. 53–59.

3. *Пошедін О. І.* Цивільний вимір діяльності НАТО / О. І. Пошедін // Україна–НАТО. – 2008. – № 3. – С. 21–32.

4. Східне партнерство ЄС: додаткові можливості для євроінтеграції України / І. Ф. Газізуллін, М. М. Гончар, О. В. Коломієць та ін. ; за ред. В. Мартинюка. – К. : Агентство “Україна”, 2009. – 84 с.

5. *Шаповалова О. І.* Європейський Союз – Україна: межі нормативної сили / О. І. Шаповалова // International Review. – 2010. – № 2 (14). – Р. 4–10.

6. *Шнирков О. І.* Європейський Союз у глобальному інноваційному просторі : монографія / О. І. Шнирков. – К. : Видав.-поліграф. центр “Київський ун-т”, 2008. – 143 с.

7. *Ashiagbor D.* The European Union after the Treaty of Lisbon / D. Ashiagbor, N. Countouris, I. Lianos // Cambridge University Press. – London, 2012. – 333 p.

8. *Bretherton C.* The European Union as a Global Actor / C. Bretherton, J. Vogler // Routledge. – London, 2005. – 269 p.
9. Closing the gap? Military co-operation from the Baltic Sea to the Black Sea / Edited by Justyna Gotkowska, Olaf Osica. – Warsaw : Centre for Eastern Studies, 2012. – 113 p.
10. Communication from the Commission “Europe 2020: a strategy for smart, sustainable and inclusive growth” / Commission of the European Communities. – Brussels : Commission of the European Communities, 2010 (3 March). – COM(2010) 2020 final. – 35 p.
11. Council decision of 26 July 2010 establishing the organization and functioning of the European External Action service (2010/427/ EU) // Official Journal of the European Union. – 2010. – P. 30–40.
12. <http://ec.europa.eu> – офіційний веб-сайт Європейської Комісії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ec.europa.eu/dgs/fpi/what-we-do/index_en.htm
13. European Security Strategy “A secure Europe in a better world” of 12 December 2003 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/78367.pdf>
14. <http://www.francophonie.org> – офіційний веб-сайт Міжнародної організації Франкофонії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.francophonie.org/#section_3
15. *Magone J. M.* Contemporary European Politics: a Comparative Introduction / J. M. Magone // Taylor and Francis Group. – London, 2010. – 643 p.
16. *Manners I.* Normative Power Europe Reconsidered: Beyond the Crossroads / I. Manners // Journal of European Public Policy. – 2006. – Vol. 13. – N 2. – P. 182–199.
17. *Manners I.* The Normative Ethics of the European Union / I. Manners // International Affairs. – 2008. – Vol. 84. – N 1. – P. 45–60.
18. *Marsh S.* The International Relations of the European Union / S. Marsh, H. Mackenstien // Routledge. – London, 2014. – 305 p.
19. *Mocanu O.* The Eastern Partnership – A Premise for an

Enhanced EU-Eastern Neighbours Cooperation Relationship / O. Mocanu // Romanian Journal of European Affairs. – 2009. – Vol. 9. – N 4. – P. 51.

20. *Pollack M.* The new Transatlantic Agenda at Ten: Reflections on an Experiment in International Governance / M. Pollack // Journal of Common Market Studies. – 2005. – Vol. 43. – N 5. – P. 899–919.

21. Report of the Implementation of the European Security Strategy: Providing Security in a Changing World від 11 грудня 2008 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressdata/EN/reports/104630.pdf

22. *Smith M. E.* Europe's Foreign and Security Policy: the Institutionalization of Cooperation / M. E. Smith // Cambridge University Press. – London, 2004. – 308 p.

23. *Vasconcelos A.* What Ambitions for European Defence for 2020? [Електронний ресурс] / A.Vasconcelos. – Режим доступу : http://www.iss.europa.eu/uploads/media/What_ambitions_for_European_defence_in_2020.pdf